

Çeviriler:

XV. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ-MİLANO DUKA'LIĞI İLİŞKİLERİ *

FRANZ BABINGER

Çev. Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

Bu konuda benim tek selefim olan Giacinto Romano, yetmiş yıl kadar önce *Archivio Storico Lombardo* dergisinde¹ çok yararlı ve ilgi çekici araştırmalar yayınlamıştı. Çalışmasının hemen başında XV. yüzyılda İtalyan devletlerinin siyasetine Türklerin yaptıkları etkiyi incelemek önemden uzak değildir der. Bu düşüncesine ek olarak, çok eskiden beri yaygın olan bir kanıya göre, bu devirde İtalyan devletlerinin Türklerle olan ilişkilerinin daima sistemli bir düşmanlıkla şekillendiğine dikkati çeker. Bilhassa İstanbul'un 1453 yılında Türklerin eline geçmesinden sonra, birçoklarının kabul ettiğine göre, hristiyanlık düşmanlarının tehdit edici hücumlarını önlemek için aralarında gizli bir anlaşma yapmış olmaları olasılığı bulunmaktadır. Adı geçen tarihçinin vardığı sonuca göre, Türklerin girişimleri böyle bir sonucu sağlayamadı.

O zamandan beri geçen yetmiş yıl zarfında İtalyan yarımadası üzerindeki devletlerin siyasetine Türklerin yaptığı etkiye dair bir monografi yazılmasına girişilmedi. Zannıma göre bunun iki nedeni bulunmaktadır: birincisi İtalyan devletlerinin ki bunlar arasında bilhassa Genova², Floransa³, Napoli⁴, Milano

* Yaptığımız çevirinin esas başlığı, "Relazioni Visconteo-sforzesche con la Corte Ottomana durante il sec. XV" Milano'daki Istituto Lombardo tarafından 1962 senesinde tertib edilen bilimsel bir toplantının tutanaklarında yayımlanmıştı: *Atti del convegno di Studi su la Lombardia e l'Oriente. Milano 11-15 giugno 1962*, Milano 1963, S. 8-30. Köşeli parantezleri çeviren koymuştur.

¹ Giac. Romano, "Filippo Maria Visconti e i Turchi", *Archivio Storico Lombardo*, serie II, vol XVII (Milano 1890) S. 585-618.

² Camillo Manfroni, "Le Relazioni fra Genova, l'Impero Bizantino e i Turchi", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, XXVIII (Genova 1898) S. 575-908.

³ Kısa bir zaman sonra *Archivio Storico Italiano* adlı dergide "Lorenzo il Magnifico e la corte Ottomana" başlıklı uzun bir makalem yayınlanacaktır. [çevirenin notu; aynı başlıkla neşredilmiştir. Anno XXI/sayı 439 (1963) S. 305-361]

⁴ F. Cerone'nin "La politica di Alfonso di Aragona" *Archivio Storico per le Province Napolitane*, c. XXVII ve XXVIII (Napoli 1902/3) adlı eseri dışında şimdiye kadar Aragonluların, Ortaçağ boyunca Şark ile ilişkileri incelenmemiştir. Napoli Arşivinin amansızca tahribinden sonra, olayların tevsiki güçlüğü gözönünde tutulacak olursa, yapılacak herhangi bir inceleme adı geçen gibi olamayacaktır.

hattâ Papa'lık ve kısmen de Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlılarla olan ilişkilerinin daha çok diplomatik alanda vukû bulması, diğeri ise çalışılacak belge ve malzemenin çok gizli tutulmaları olabilir. Olayların arka cephesine bakmamızı sağlayan belgeye çok ender rast geliyoruz. Birçok kez bu gizli diplomatik girişimlerden bildiklerimiz, şüpheli ve dalavereci düşmanların yaptıkları marifetlerdir. Tatmin edici olmaktan uzak bu kaynakların sık sık karşımıza değiştirilmiş veya abartılmış tarzta çıkmaları doğaldır. İtalyan devletlerinin arşivleri bu düzenli değil de arzî olarak yapılmış siyasi ilişkilerin nedenleri üzerinde çok az şey söyler. Kaldı ki elimizdeki arşiv malzemesi pek fazla olmadığı gibi, Türk arşivlerinde de bu zamana ait hiç bir vesika yoktur⁵. Karşılıklı elçiliklerin kararlarından, katılanların isimlerinden ve itimatnâmelerin hülâsasından başka bir şey bilmediğimiz gibi, girişimlerin esas nedenlerinden hiç bir şey bilmiyoruz. Venedik ve bazı hallerde de Floransa'yı⁶ hariç tutarsak, elimizdeki malzeme Türk-İtalyan münasebetlerinin anahattını tayin etmemize olanak vermiyor. Elçi isimlerinin listesi bile ihmal edilemiyor.

Visconti ve Sforza'lar devrindeki Milano dükahğının müslüman Şark ile münasebetlerine dair bilgimiz kıttır. Giacinto Romano'nun bu konuyu inceledikten sonra neşretmediği araştırması hariç tutulursa, ondan sonra da bu meseleyi alâkadar eden belgeler sathî dahi olsa ele alınmamıştır. Hatta G. Romano bile, arkadaşı ve izleyicisi E. Rota'ya göre⁷ kritik-analitik alanda kalarak yapılacak derin bir incelemenin yanlış anlaşılmasından çekinerek felsefi yönden tarih sentezleri yapmayı tercih etmişti. Bunun içindir ki, F.M. Visconti'nin Türklerle olan münasebetlerini zaten evvelce de bilinen basılı

⁵ Şimdiye kadar iki fasikülû yayınlanan resmi kılavuzun da gösterdiği üzere (yani *Arşiv Kılavuzu* 2 fasikül, İstanbul, 1938-1940), Türk devlet arşivleri, XV. asır tarihi için elim kısırlık içindedir. Yukarda sözü geçen klavuz, yalnız Topkapı Sarayı Müzesindeki belgeleri bildirir. Yirmiiki seneden beri Saray Müzesindeki belgelere dair bir araştırma yapılmadı. Macar arşivist profesör Lajos Fekete'nin çalışmaları, Türk Devlet arşivlerinde, Kanuniden önceki devir ve Osmanlı dış siyaseti için hiçbir belge olmadığını açıkça göstermiştir. [çevirenin eki: Biraz aşım kaçan bu yargı yerine az sayıda sözcüğü ileri sürülebilir. İstanbul'daki arşivlerimiz kadar Bursa'daki Şer'iyye Sicillerinde hiç de ihmal edilmeyecek belgeler ortaya çıktı. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi hakkında bazı çalışmalar yapıldı. Yıllardır beklenen yeni katalogunun ilk fasikülû 1985 yılında yayınlanması Türk Tarih Kurumu tarafından planlanmıştır].

⁶ Gius. Müller (1825/1895), büyük bir gayret ve intizamla düzenlediği *Documenti sulle Relazioni delle Città Toscane coll' Oriente Cristiano e coi Turchi fino all'anno* [1531 senesine kadar Toscana'nun hiristiyân şark ve Türklerle olan münasebetlerine dair vesikalar] (Firenze 1879) adlı eseri ortaya koyduğu malzeme bakımından, şimdiye kadar yapılan çalışmaların onsuz bir ilerleme yapılamayacağını ortaya koydu.

⁷ Ettore Rota tarafından kaleme alınan Giacinto Romano'nun nekrolojisi için bk. *Nuova Rivista Storica* IV (Milano-Napoli-Roma 1920) S. 225-249

kaynaklardan incelemiş, bu arada ihmal edilmemesi lâzım gelen çalışmalarını araştırılması vazgeçilemeyecek kronikleri taramaya ve hatta basılı olanlarına bile bakmaya yanaşmamıştır. Halbuki adı geçen Milâno dukası, damadı ve halefi F. Sforza ile en son Ludovico il Moro'ya kadar uzanan karışık ilişkileri işlemek isteyenlere bu yorucu çalışma muhakkak gerekir. Benim mütevazî görüşlerim bu açıdan kıymetlendirilmelidir. Bununla beraber, Milano ve diğer İtalyan şehirlerindeki arşiv kaynaklarının hepsini kullanabildiğimi iddia edemem.

Osmanlı imparatorluğu ile girişilen ilişkileri işleyeceğim bu araştırmada, F.M. Visconti'nin seleflerinin İslam dünyası ile giriştikleri temaslara en kısa tarzda bile dokunmıyacağım. Zira çağdaş kronikler ve arşivler hiçbir şey söylemez. Bunun yanında, meselâ Duca'nın, II. Murad (1421-1451) Beyin tahta çıkmasından sonra (1421), Pietro Corti adında bir elçi yollayıp, leopar ve o devrin av kuşu olan şahin istediğine dair bilgimiz azdır. G. Romano bile⁸ bu mektubu 1890 senesinde "en kısa zamanda neşretmeye"⁹ söz vermiş, fakat geride kalan otuz yıllık hayatı boyunca kıskançlıkla sakladığı bu vesikayı neşretmemiştir. Bu heyet Milano ile Osmanlılar arasında eskiden beri bulunan dostluktan dolayı yollanmıştır. Bu mektup neşredilmiş olsaydı F.M. Visconti'nin Türk-İtalyan münasebetlerine dair faaliyetini öğrenmiş bulunacaktık. Herşeyden evvel çelişkilerle dolu bir görüş olan ve Biscione'nin, Sultan I. Bayezid ile gizlice mektuplaştığı ve onu 1396 senesinde Hıristiyanlar tarafından tertiblenen Haçlı seferinden haberdar ettiğinden dolayı Niğbolu bozgunundan sorumlu tutulmasına dair sav ispat edilmelidir.¹⁰ Bu sitemin hemen reddedilemeyeceği kanısındayız. Zira G. Visconti başa geçer geçmez Memlûk Sultanı Berkuk'a bir mektup yollayıp¹¹, Beytullahim'deki Natività Kilisesinin tamirine izin istemiştir. Siena'lı B.dei Mignanelli kaleme aldığı "*Ruina*

⁸ Gia. Romano aynı yer s. 590

⁹ Zannıma göre, G. Romano *Inventario dei Registri delle Missive Ducali'nin ve Registri Ducali'nin* kısa bir taramasından başka birşey yapmadı. Belgeyi ya bulamadı veya bir özetini görebilmekle yetindi. 12/13 Haziran 1962 de yaptığım bir araştırmada, tasniflerde bu belgeye rastlamadım.

¹⁰ Bk. Jean Froissart, *Historie et Chronique* IV (Lion 1559) S. 230 265 ve Andrea Cataro, *Istoria Padovana* (Muratori *RIS* XXVII Milano 1730) S. 763. Birçok kimseler, Niğbolu bozgununa neden olarak Gian-Galeazzo Visconti'yi gösterirler. Aziz Suryal Attiya da *The Crusade of Nicopolis* (London 1934) S. 12 vd. Visconti'yi kabahatli bulur [çevirenin notu: Niğbolu Haçlılar Seferi çev. Esat Uras, Ankara 1976, S. 14]

¹¹ Bk. B. Dei Mignanelli, *Ascensus Barcoch*. Kısmen N. Iorga tarafından yayınlanmıştır. *Notes et Extraits pour servir à l'Histoire des Croisades au Moyen-Age*, II (Paris 1899) S. 539 vdd.

Damasci" adlı eserinde¹², Şam şehri civarındaki arap ordugâhında Milanolu elçi Jacobo da Croce ile karşılaştığına ve Visconti'nin mektubunu arapçaya ve Memlûk Sultanın arapça olan cevabını latinceye çevirdiğini yazar. Faaliyetlerini Conte Louis de Mas-Latrie'nin yorulmak bilmeyen çalışmaları sonunda yazmış olduğu "*Traité de paix et de commerce au moyen âge*" (Paris 1868) adlı eserinden öğrendiğimiz F. Maria'nın ve Ben-i Hafs'lardan Tunus Emiri Ebu Faris Abdulaziz el Mütevekkil ile münasebetlerinin yanında aynı zamanda Cenova Cumhuriyetinin de Milano hâkimiyetinde kaldığını ortaya koymakta (1421-1435), bu da bize Milano Duca'sının Osmanlılarla olan temaslarını bildiren ilk kaynakların aynı devire ait olabileceğine işaret etmektedir. II. Murad bey tahta çıktığı zaman (Mayıs 1421) iç savaşlar Osmanlı Devletini karıştırmış ve çok kötü duruma düşen devleti 1413 senesinde adeta yeniden kuran Sultan I. Mehmed'in meydana getirdiği birliği yoketmişti. Bu büyük Sultan devletinin düzenini ve bilhassa Anadolu'daki durumunu sağlamlaştırmak için mümkün olan herşeyi yapmalıydı. Binaenaleyh 1413-1421 yıllarında yabancı devletlerle ilişki kurmağa durum uygun değildi. Şüphesiz Büyük Türk, temelinden sarsılmış bulunan egemenliğini yeniden kurabilmesi için, bir dış baskıya uğramamaktan da memnundu. Macaristan, Venedik ve küçük Balkan sülâlerine karşı giriştiği mücadeleler sonunda, II. Murad Avrupadaki eski kuvvetine tekrar kavuştu.

II. Murad, 21 Mayıs 1421 tarihinde henüz 17 yaşında tahta çıkarken, Cenova Cumhuriyeti kayıtsız ve şartsız Visconti'lere bağlanmıştı. Her ne kadar Cenova'nın Şark'taki kolonileri oldukça mükemmel bir bağımsızlığa sahip idiyse de, F.M. Visconti'nin başa geçmesiyle ticari çıkarlarını o kadar iyi muhafaza ettiki buna Cenova Cumhuriyeti tek başına başaramazdı. Maamafî bu vaziyette Şarkta bulunan kolonilerinde karşılıklı zararlara da katlanarak Venedikliler ve Floransahlılarla harp etmeyi göze almış bulunuyorlardı. Milano Duca'sının başlattığı ve Visconti'lerin Sultan II. Murad ile devam ettirdikleri münasebetler, Cenova'nın Ortadoğudaki çıkarları ile sıkı sıkıya bağlıdır¹³ ve gene bu Sultan zamanında Osmanlılarla yakın ve dostca temas kurmak istemişlerdi.

II. Murad, Cenovalıların ticari faaliyetlerine katılmak için hiçbir fırsatı kaçırmak istemediğinden onlara özel imtiyazlar tanımıştı. Maamafî Cenova kolonilerinin tarihi ile ilgili, bilhassa Galata'nın XV. asır başındaki tarihine

¹² Bu eser ve yukarıda adı geçen Ruina Damasci'den elimizde N. Iorga tarafından yapılmış kısaltmalardan fazla bir şey yoktur, aynı yer II (1899) S. 529-452. Her iki metnin de yayınlanması tarih bilimi için kaçınılmaz bir gereksinimdir.

¹³ yuk. bak. n. 2

ait bilgimiz çok azdır. Luigi Tommaso Belgrano, L. Sauli ve bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısı üzerinde çalışan Amedeo Vigna'nın derin incelemeleri, Cenova'nın Şarkta bulunan kolonilerinin tarihini teferruatıyla aydınlatmaya yetmemiştir. Zaten evvelce de Camillo Manfroni¹⁴ Galata kolonisinin tarihinin bilhassa XV. asır başlarına ait devrin çok karanlık kaldığını söylemiş, bu devire ait belgelerin bazı noter evrak ve Belgrano tarafından dikkatlice taranan vesikalardan öğrendiğimiz Podestá adlarını olduğunu ilâve etmişti^{14a}. Gene Manfroni'nin bildirdiğine göre Cenova ve yabancı kroniklerde Şarkdaki sorunlara ait bölümler yoktur.

Bununla beraber, Osmanlı sarayında büyük bir saygı kazanan ve hiç değilse isimleri ile girişimlerini bildiğimiz üç Cenovalı vatandaş-tüccarı zikredebiliriz. Bunlara önce I. Mehmed tarafından sağlanan nüfuz, II. Murad tarafından II. Mehmed devrine kadar sürdürülmüş ve öyle bir duruma gelmişti ki, yeni Milano Duca'sı da tanımaktan başka birşey yapamamıştı. Önce Cenova Doge'si Giorgio (1413-15)'nun oğlu Giovanni Adorno'yu¹⁵ zikrelelim. Bu zat önce İzmir civarında bulunan Yeni Foça'daki şapın mukataasını ele geçirmişti. Bunun için Sultana yıllık yirmibin altın ödemekteydi. Sultan I. Mehmed'in ölümünden sonra oğlu ve halefi II. Murad'a eski borçlarını ödedi. Saltanat müddeisi, Mustafa'ya karşı girişilen savaş esnasında (1422), 800 Cenovalı muharip ve yedi gemi yanında ayrıca ellibin duca altını kadar nakit ve dokuzbin altınlık haraç katkısı ile yardımda bulundu. Bu belâdan Adorno ve değerli generali Barnaba di Cornelia sayesinde kurtulan Sultan Murad, ona kaydı hayat şartı ile Yeni Foça'nın işletme imtiyazını verdiği gibi, ticari çıkarı bakımından mühim bir yer olan Makedonya sahilindeki Peritheorion¹⁶ adlı muhkem kaleyi de hediye etti. Adorno 1421 de hiç bir varis bırakmadan ölünce, yerine geçen Percivalle Pallavicino¹⁷ Türklerle çok iyi ilişkiler

¹⁴ a. yer. S. 727

^{14a} [Cenova'nın Galata'daki yöneticisine verilen ad].

¹⁵ bk. Carlo Hopf, *Storia dei Giustiniani di Genova*, çev. A. Wolf. Genova 1882. Ersch-Gruber, *Real-Encyklopadie*, k. I c. LXVIII S. 46. W. Heyd, *Historie du Commerce du Levant au Moyen-Age*, II (1885) S. 278 vd

¹⁶ Stilpon Kyriakidis, "Θρακικά Ταξείδ'ια Μπουρου-Καλέ-ΑνασΤασίουπολις-Περισωρίον", adlı makalesinde şimdiki Buru-Kala denilen yer olduğunu söylüyor. Bugün bile çok sağlam duvar ve surlarını epey uzaktan görmek olanağı vardır. P. Belon adlı gezgin ziyaret ettiği gibi (*Bouron* dediği yerin *Bourou* olduğunu belirtmeliyiz, bk. *Observations*, Paris 1588 S. 136) ve papaz Robert de Dreux da ziyaret etmiştir, bk. *Voyage en Turquie et en Grèce*, yay. H. Pernot, Paris 1925 S. 89 vd. (aşağı yukarı 1665)

¹⁷ bk. C. Hopf. a. yer S. 46 vd.

kurdu. O devrin Bizanslı tarihçisi Dukas'ın¹⁹ etraflica anlattığına göre, Sultan Murad'ın İzmir ve İpsili¹⁸ beyleri ile giriştiği mücadeleye üç çektiri ile yardım etti. Üçüncü Cenovalı şahıs, bunların arasında en meşhur olanıdır. Fâtihin de candan arkadaşı olan Francesco Drapperio (De Draperiis)nun romantik hayatı²⁰ burada dikkate alınmaz; çünkü o bir Osmanlı vatandaşı idi. Bütün faaliyetini kendi anavatanı için değil Büyük Beyi için yapıyordu. Kaynakların yetersizliğinden dolayı, Cenovalıların XV. asrın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğundaki durumlarını aydınlatmak kolay değildir. Örneğin: Boğazlarda Anadolu Hisarı²¹ kalesinin yapımına girişen, Cenovalı asil bir aileye mensup Di Negro'nun faaliyetine dair hiçbir şey bilmiyoruz. Bu çok önemli sahil kalesinin yapılışında gerçekten görev almışsa, Sultanın özel ilgisini kazanmış olduğu muhakkaktır. Filippo Maria Visconti'nin, Şarkdaki Cenovalı tüccarların yardımı ile, Büyük Türk ile dostluk ve menfaat ilişkilerine ilk kez ne zaman giriştiğini kesinlikle saptayamayız. Bugün bile Cenovada asil bir nesli bulunan Domenico de Mar qu. Ginesio²² gençliğinde bu işi başarmayı denemiş, örneğin Livorno'da askeri vali bulunurken, 1421 de Visconti ile temasa geçmiş ve onun yanında elçi olarak bulunurken Galata'ya vali atanmıştı. Fakat orada çok fena bir idare tarzı gösterdiğinden dolayı, 1424 yılında Magosaya gönderilmiş, orada da aynı kötü idareye devam ettiği için, halkın şikayeti üzerine geri çağrılmıştı. Aynı rütbede iken 1426 yılında beraber bulunduğu heyet herhalde onun vatan dönmesinden sonra yollanmıştı. 1422-

¹⁸ *Hypsele*, Burasının bugünkü antik Lebedos civarındaki İpsili Hisar (-Hypsela) olduğunu akla getiriyor. bk. W.Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Londra 1890, S. 165 not 2 [çevirenin eki: Türkçe çevirisi, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası* çev. M.Pektaş, İst 1961 S. 179 n. 2]

¹⁹ Imm. Bekker yayını, Bonnae 1834, S. 194 ve hatta S. 164 vdd.

²⁰ 31 Mayıs-1497 tarihli Milano Duca'sı Ludovico il Moro'nun tavsiye mektubundan anladığımız göre, tek kızı Elizabetta adlı Francesco Drapperio'nun kızının kocası Toma Spinola, Pera (Galata) da güçlü ve çok zengin bir bankedir.

²¹ Bu kaydı C. Manfroni vermektedir, a. yer S. 727. Fakat ne kaynağını bildirir ne kişinin özel adını. Zannıma göre C. Manfroni Anadolu Hisarı ile Bizans ve Cenovalılar tarafından yapılan Anadolu Kavağını karıştırmıştır. Anadolu Hisarı tamamen bir Türk yapıtı olup Aşıkpaşazade'den öğrendiğimize göre (F. Giese yayını, Leipzig 1929 S. 61), Yıldırım Bayezid tarafından H 793-M 1390-1 tarihinde yaptırılmıştır. Anadolu Kavağı, karşı kıyıda bulunan Rumeli Kavağı gibi 1350 yıllarında Cenovalıların, Boğaziçi'nin yukarı taraflarındaki yerleri ellerine geçirmelerinden sonra tamamen yenileştirdiler. Bugün bile Cenova armaları, yapanların anılarını taşımaktadır. Di Negro ailesi, Orta Çağ boyunca Karadeniz ticaretinde önemli rol oynamıştı. 29 Ağustos 1471 tarihinde Sudak şehrinde Cenova konsolosu bulunuyordu: b.k. Am. Vigna, *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, c. VII/2 (1879) Genova S. 508 vd.

²² N.Iorga, a. yer c.I (Paris) S. 434

1442 yıllarını anlatan *Diarii Veneti*²³ adlı yazma bir Venedik kaynağına göre, aynı yılın Ekim ayında Domenico da Mar, Galata'ya Milano Duca'sının aracısı olarak "Cenovalıların parasını istemek" üzere gelmişti. Böyle bir tutum belki önemsiz olabilirdi. Ancak bizi aynı kaynağın şu iddiası ilgilendiriyordu. "Mezkur Domenico Türk Amurato (Murat II bey) ile görüştü ve Milano Duca'sı Filippo namına Venediklilere karşı birleşmeğe çağırdı. Zira onlar silahlı gemilerle Tatar Hanını bulmak ve beraberce Tana [Azak] yı almak istiyorlardı". Devrin siyasal durumu gözönünde tutulursa, bu iddiayı doğru kabul edebiliriz. Milano uzun yıllardan beri Venediğe karşı mücadeleye girişmişti. Bu mücadele sırasında Carmagnola kontu olan Francesco Bussoni, 1425 yılı Şubat ayı sonunda Venedik ile birleşti ve kara bölgesinin genel komutanı oldu, ayrıca 1426 yılı sonbaharında Brescia' şehir ve şatosunu almakla Milano'ya fırsat vermedi. Bu sırada Venedik'te San Giorgio Maggiore adasındaki manastırda yapılan sulh (30.12.1426) Viscontilere pek az ümit veren aleyhde bir durum yaratmıştı. Kendiliğinden meydana çıkan hal şudur ki: Milano Duca'sı kendi çıkarları için Türk Sultanını Venediğe karşı tahrik etmekle kuvvetli bir müttefik kazanmak istemişti. Aynı nedenden dolayı, 1426 yılı yaz mevsiminde, Federico de'Pezzi adında bir elçi olarak II. Murad'a gönderilerek, Romalıların Kralı Sigismond (1411-1437) ile bir andlaşmanın sağlanması istenecekti²⁴. Böylece Sultan ile beraber Venediğe karşı bütün kuvvetleri seferber edebilecekti. Milano Duca'sının niyetlerini iyice öğrenen Federico'de' Pezzi, Sigismond'un nezdine varıp diğer Milanolu elçilerle beraber düşünülen projeyi tartışma emrini aldı. Tertip gizlenmedi ve açık açık "Venedik şehrinin tamamen tahribi isteniyor" denildi. Heyetin gizli planları tamamen öğrenildi. Dei Pezzi'nin Osmanlı nezdinden kralın yanına gitmesi emredildi²⁵, gideceği sırada da kendisine Milano'da verilmiş olan özel belgeyi unutmaması bildirildi. Sigismond Temmuz ayı ortalarına doğru Gran (Esztergom) ile Waitzen (Vac) arasındaki Vişegrad (Plintenburg) kasabasında Arpadların tarihî malikânesine maiyeti ile yerleşmişti. Burada F. dei Pezzi ile görüştü. Görüşmeler çok uzadı ve sonunda Osmanlılara bir heyet yollanması kararından vazgeçildi. Milanolu elçi kralın yakın bir gelecekte İtalyaya gelmesini sağlamak ve Alp dağlarının ötesinde "velut

²³ *Diarii Veneti dal 1422 al 1442*, Avusturya Ulusal Kitaphı'nda latince elyazması, Foscarini kitapları 6205, S. 47.

²⁴ *Documenti diplomatici...* F. dei Pezzi'ye 24 Temmuz 1426 tarihli mektupta Osmanlı sarayına gönderilen elçinin Romalıları kralı ile bir bırakışmayı düzenlediğini haber veriyor. 243. sayfada Zanino Riccio ve Francesco Barbavara'nın mektupları aynı konuya aittir.

²⁵ L. Osio, aynı yer, II S. 395

Messias cum summo desiderio” [büyük bir arzu ile kurtarıcının beklendiğini]²⁶ bildirmekle görevlendirildi. F. dei Pezzi bu meselede 1430 yılı sonuna kadar oyalandı. Büyük Türk nezdindeki elçilikten bir daha bahsedilmedi. Onun yerine, bu konularda büyük bir diplomat olan ve daha ziyade Benedetto Folco de Forlivion adı ile tanınan Forli’li Benedetto de’Folchi görevlendirildi. Bu zat Milano ile Osmanlılar arasında çok defa elçilik görevini başarı ile yaptı.

Forli’li arkadaşlarımla yardımı ve kendi gayretimle bu mühim şahsın faaliyetlerinin büyük bir kısmını aydınlatılabildim. Onun siyasi ve diplomatik çalışmalarını incelemek çok yararlıdır. Benedetto Folco’yu ilk kez 15 Ekim 1410 yılına ait Forli belgeleri arasındaki bir parşömen üzerinde kayıtlı görüyoruz²⁷. Ser Benedetto Ioannis Budonis de Fulchi adlı bir noterin hazırladığı bir borç işindeki hücceti vardır (Forli Devlet Arşivi. Rosetti bölümü). Şüphesiz gene aynı şahıs 1423 yılı başlarında²⁸ Milano egemenliğine giren Forli şehrinin tarihinde görülür. O zaman Benedetto de’Folchi, Milano Duca’sının emrine girmiş ve Visconti’lerin yararına çalışmağa başlamıştı. Bu kanate şöyle varıyoruz: Aynı yılın 8 Martunda Forli şehrine, Messer Benedetto di Budo Folci ve Giovanni da Faruzzano’nun başkanlık ettikleri bir Milano heyeti gelmişti. Bunu Sigismondo Marchesi’nin *Supplemento Istorico della Forli (1675)* adlı eserini kaleme alırken yararlandığı *Annales Forlivenses* [= RIS XXII (Milano 1783) sütun 211] den öğreniyoruz. Benedetto’nun babası Giovanni Budo de’Folchi, burada Fulci tarzında görülmektedir. Herhalde 1380 senelerinde doğmuş olan Noter Benedetto’nun sülâlesi, şüpheli olmakla beraber bu kâğıtta görülmektedir. Cenova’lı üç müşahidin latince olan kayıtlarını bilmeseydik²⁹, Milano Duca’sının emrindeki Forli’li elçilerin sonradan ne yaptıklarını öğrenemiyecdik. Bu itimatnameler 20-5-1427 de Cenova Comissario’su tarafından gönderilmiş ve başlıklarında “Forli’li sayın Bay Benedictus” kaydı vardır. İlk ikisi Sultan Murad’a, üçüncüsü de vatandaş-tüccar Percivalle Pallavicino’ya gönderilmişti. Bu vesikalardan Milano Duca’sına bir Türk elçisinin gönderildiğini ve Duca’nın da bu elçiyi

²⁶ aynı yer, S. 309 n. CLXXXIX (30.VI.1427)

²⁷ [adı geçen şahsın soyu ile ilgilidir]

²⁸ Bk. *Annales Forlivenses*, (Muratori, *R.I.S.*, XXII sütun 211)

²⁹ N. Iorga, *Notes et Extraits I* (Paris 1899) S. 458. Burada ilk kez anılan itimatnameden konu etmiş, II. Murad’a 20.V.1427 tarihinde yollanan güven mektubunun içeriğine de değinmişti (Cenova Devlet Arşivi, *archivio segreto*, *Litterarum Registri di Cancellieri*, nr. 1779, belge 322. Dott. G.G. Musso sayesinde üç belgenin fotokopisini aldirttum (nr. 32, 33 ve 34) N. Iorga imzayı yanlış okumuştur. *J.Cardinalis v.s*

Cenova'ya gönderdiğini öğreniyoruz. Bu münasebetle ilk kez Milano'ya gönderilen bir Osmanlı elçi heyetinden bahsedilmişse de, benim bildiğim hiçbir Milano ve Cenova kroniği bunu kaydetmemektedir.

Her üç itimatnamede de açıkca anlaşılacağı üzere, D.de'Folchi, Büyük Türk ve kudretli Percivalle Pallavicino'nun iane ve yardımına sığınıyordu. Bu haberdan asil Forli'nin ilk kez 1427 yılı ilkbaharında Osmanlılara gönderildiğini öğreniyoruz. Bu seyahatinin Türk elçisi ile beraber, Sakız adasında büyük bir cesaretle oturan Cenova'lı Filippo Giustiniani (Longhi) nin gemisinde yaptı. Türk elçisi çok övülmektedir, 'habuit enim se studioso, prudenter, modeste et in omni re vigilanter [çalışkan, zeki, mütevazı ve her konuya vakıf]

Benedetto de'Folchi onun yanında Cenova adına Büyük Türke yollanması ve ricalarda bulunması muhtemeldir. Milâno heyetinin Türkiye'deki faaliyeti hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Diğer taraftan aynı Messer Benedetto'nun aşağıda görüleceği üzere Osmanlılar nezdinde girişmek istediği diplomatik teşebbüslere dair Milano Düca'sına garantiler vermiştir.

Evvelce de belirtildiği üzere, Federico de'Pezzi'nin Osmanlılara elçi olarak gönderilmesinden, hatta yerine Ludovico Sabili'nin³⁰ gönderilmesi vazgeçilmesine rağmen, Filippo Maria Visconti bütün ümitlerini kaybetti. Yalnız kendi kuvvetleriyle kalınca derhal Savoia Dücası, Marci Giacomo I Paleologo di Monferrato ile ve en sonunda da Venedik-Floransa ittifakı ile bir andlaşma yaptı (Aralık 1427-Nisan 1428). En büyük hoşnutsuzluğu Kral Sigismund duydu. Zira bu andlaşmalar yüzünden güney-batı Avrupadaki niyetlerine set çekileceğine inanmıştı. Tuna kıyısındaki Golubac [Güvercinlik] Kalesi civarında uğradığı felâket Sultan Murad'a egemenlik yolunu açmış ve bilhassa sulhdan da ümit kesilince Sırp Despotu ve Türk müttefiki Brankovic sonradan Macaristan'la ilişkilerini keserek, Sultan'a yıllık vergi vermeğe ve asker yardımında bulunmağa yükümlü tutulmuştur. Romenler Kralını da Venedik ile iki yıllık bir mütareke (4-Temmuz 1428) ve en sonunda da Türk Sultan'ı ile bir pakt yapmağa zorladılar³¹. Benedetto dei Folchi Milano'nun en son sefaret heyetinde

³⁰ bk. L. Osio, aynı yer, II S. 253 nr. CXLVIII (14.8.1426)

³¹ bk. C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, II/1 (Gotha 1918), S. 164. Osmanlı Devleti ile yapılan bırakışma hakkında bk. Sigismod'un Bizans İmpatoruna sefaretı, 10.Ekim.1429 tarihindedir. (Viyana Devlet Arşivi, *Registraturbücher* reg. Dec. 55). N. Iorga'da (*Notes et Extraits*, c. II (1899) S. 252) aynı tarihli Papa V. Martino'ya yollanan başka bir haber olup, 253. sayfada da Milano Duca'sına yollanan birisi vardır. Her üç belgede de "nobilis Benedictus Fulcus" kaydı bulunmaktadır.

görevlendirildi ve bu sırada Güvercinlik felâketine (1428 yılı yaz)³² de bizzat şahit oldu. Messer Benedetto'nun bütün imparatorluğu ilgilendiren önemli bir maslahatla görevlendirildiği anlaşılıyor. Zira Sırp Despotunun aracılığı ile Osmanlılarla bir anlaşma yapılamamıştı. Benedetto Folchi'nin ne için yola çıktığını ve Milano Duca'sının ne münasebetle izin verdiğini şimdilik ayrıntılarıyla bilemiyoruz. Duca'nın yolladığı bu kurul ya 1428 yılı sonunda veya 1429 yılı başında yola çıkmış³³ olabilir. Visconti'nin bir mektubuna göre³⁴, kurul 6-Nisan-1429 gününden evvel dönmüştü. Çünkü bu mektupta Milano Duca'sının, Sultanla yapılan antlaşmadan dolayı tebrikleri bulunmaktadır. Aynı tarihi taşıyan diğer bir mektup³⁵, bu konu hakkında Federico dei Pezzi'ye bilgi vermektedir. Bu iki kurulun sonradan kutlandığı anlıyoruz. Büyük Türk, Sigismond'un arzularını kabul etti. Duca, elçisi başarılı bir iş yaptığı için kutliyordu, '*confecisti enim facinus non indignum memoria*' gerçekten hatırlanacak bir iş yaptın³⁶. Sultanla yapılan bu antlaşmanın nasıl işlediğini bilemiyoruz. Çok önemli başarı da ancak üç yıllık bir mütarekeden ibarettir. Bir müddet sonra, Messer Benedetto'nun Selânik şehrini Venediklilerin kaybetmesinde rol oynamakla itham edildiğini³⁷ görüyorsak da böyle bir iddiayı hemen kabul edemeyiz. Zira burasının 40/50 günlük bir muhasaradan sonra 1430 senesinin Mart ayının ikinci yarısında alındığını biliyoruz. Benedetto Falco'nun bu olaya çok önceden karıştığına ihtimal veriyorum. Sorun yalnız zamanın temayülü ve Visconti siyasetinin gizli emelleriyle açıklanamaz.

Messer Benedetto, Edirne'den döndükten sonra imparatorluk maiyyetinde kalmağa, belgelerden de anlaşılacağı üzere Milano'daki efendisinden çeşitli görevler almağa devam ediyordu. Bu sırada gene Visconti'nin emri üzerine (10-Şubat-1430), Papanın nezdine gelerek Kral Sigismondun İtalya'ya gelmesine dair görüşmelere girdi³⁸. Nisan ayı başlarında Romadan '*cum bullis apostolicis*' [Kutsal mektuplarla]³⁹ ayrılıp, Papa V. Martino'nun (1417-1431) arkadaşlık niyetlerine değinerek, Sigis-

³² bk. C. Jirecek, aynı yer II/1 (1918) S. 164. O zaman Sigismond düşmanları karşısında zor kurtuldu. C. Jirecek'e göre, bırakışma Haziran ayının başlarında yapılabildi.

³³ Bk. L. Osio, aynı yer II, S. 398, nr. CCLXVII. Benedetto Edirne şehrinden en erken Mart ayında ayrılmıştı. Türkiye'ye yapılan seyahat 1429 yılının Mart ayı başlarında başlayıp Nisan ayı başına dek sürmüştü.

³⁴ L. Osio, aynı yer, S. 405. CCLXXIV

³⁵ L. Osio, aynı yer, S. 405 Nd. CCLXXV

³⁶ Bk. not 34

³⁷ Bk. not 51

³⁸ L. Osio, aynı yer, II S. 434 No. CCCII ve sonraki belge CCCIII (13.2.1430)

³⁹ L. Osio, aynı yer, II S. 434 No. CCCII

mond'u İtalyaya gelmeğe teşvik etti. Messer Benedetto'nun diplomatik kabiliyeti, Milano Duca'sının aile sorunlarında da yaradı; örneğin gayrimeşru çocuğu Bianca Marianın kontesliği⁴⁰ (1430 yılı Eylül ayı sonu) veya Piemonte prensinin kızkardeşi Bonanın ölümünde taziyet bildirme⁴¹. Birkaç hafta sonra, 2-Kasım-1430 da, Benedetto Folco Osmanlılar nezdindeki üçüncü seyahatinden önce⁴², Sigismond ile tekrar görüşmeğe gitti. Meşhur Burgognalı seyyah olmasa idi, çok masrafa yol açan bu kurulun esas niyetini bilemeyecektik. Sefirin yanına altı aylık malzeme, sekiz at, aralarında Milanolu asil Giovanni Visconti'nin bulunduğu yedi kişi verildi⁴³. Meselenin esas gayesi herhalde 4-Eylül-1430 tarihli Osmanlı-Venedik sulhu idi. Milano Ducasının Sigismonda yolladığı 2-Kasım-1430 tarihli mektup'da⁴⁴ mütarekesinin uzatıldığı *élungatio*' ve karışıklıklardan düşmanlarımızın yararlandığı yazılı idi: '*de aliis detrimentum inimicorum nostorum concernentibus*'.

Romalılar kralının bu teşebbüse güvenmediği Milano'da biliniyordu. Duca, Macar kralı nezdinde bulunan en inanılır adamlarından Bartolomeo Mosca'dan aldığı bilgiye göre Sigismond bizzat kendi aracılıarı ve temsilcileri yoluyla andlaşmalara girişmek istiyordu. Bu da, Romenlerle Osmanlılar arasına girmek isteyen Filippo-Maria Visconti için hiç beklenmeyen bir engel meydana getiriyordu. Önceleri Messer Benedetto'yu, Kral Sigismonda haber vermeden Türkiyeye deniz yolu ile göndermeyi tertipleyen Duca, sonradan bu niyetinden vazgeçip, elçisini karayolu ile gönderdi⁴⁵. Elçi, önce Sigismond'a uğrayacak ve onun arzusuna gö-

⁴⁰ bk. L. Osio, aynı yer II S. 466 No. CCXXXVI 28 Eylül 1430

⁴¹ Bk. L. Osio, aynı yer II S. 471 No. CCCXLII (30.X.1430)

⁴² Bk. L. Osio, aynı yer II S. 472 No. CCXLIV (2. Kasım. 1430) Romenlerin Kralına gidip oradan Türkiyede'ad magnum dominum Teucrorum' (Türklerin büyük Sultanına) gidecek Bay Benedetto Folco'ya

⁴³ Bk. Bertrandon de La Broquière, *Le Voyage d'Outremer*, yay, Charles Schefer (Paris 1892) S. 167 ve 197. Bu şahsın kişiliğini ve Duca F.M. Visconti ile olan akrabalığını belirleyemedim.

⁴⁴ bk. not 42.

⁴⁵ B. Falco'nun kara yolunu tercih ettiği açıktır. Ragusa Arşivinde bulunan bu belgeyi bana Barişa Krekiç (Yugoslavya'nın Novi Sad'ındandır) haber verdi. Bu zat, *Dubrovnik (Ragusa) et le Levant au moyen-âge*, Paris La Haye 1961, adlı çok değerli bir eserin sahibidir. Bu belgeden anlaşıldığına göre Senato, 9 kasım 1432 günü Matheo de Croxi ve Marino de Giorgio adlı iki kişiyi, Türk Sultanı nezdine elçi atamıştı. Sonraki satırlar" ekli itimat mektubu ile birlikte Benedetto de Forli'yi yollamaktayız. Bu da bize yazdığına göre kralımızın (yani Macar kralı Sigismond) elçisi olarak sultan'a ve Pera'a gidecek. Kendisine güvenmekteyiz ve gerekli şeyleri vereceğiniz bir *avania* (zarar (gasp) bu sözcük arapça havvan ve grekçe *avania*'dan türemedir. bk. C.J. Hilteband, *Dreifache Schwedische Gesandtschaftsreise anch Siebenbürgen, der Ukraine und Constantinopel (1656-1658)*, yay F. Babinger, Leiden 1937 S. 234) uğramaması

re yoluna devam edecekti. Ayrıca Duca Sigismond'a yollamış olduğu 9-Aralık-1430 tarihli bir mektubda onun Sultana bir elçi göndermesine razı olduğunu, ancak kendi ekonomik çıkarlarını da gözönünde tutmasını istedi⁴⁶. Türklere kendisine oldukça ağır masrafa çok pahalı hediyelerle yüklü bir kurul göndereceğini de bildirdi. Ser Benedetto Folco'nun hareket zamanı boyuna geciktirildi. Nisan ayı sonuna doğru Sigismond İtalya'ya gelmeyi kabul etti. 1-Ağustos-1431 günü Visconti ile bir andlaşma imzalandı. Kasım 1431 de Milanoya gelen Sigismond dokuz gün sonra S. Ambrogio'da taç giydi. 4-Aralık-1431 günü itimatnameler Messer Benedetto Folco'ya verildi⁴⁷. Sultan Murada yazılanların yanında, aynı anlamda olmakla beraber az önemde olanlar da, Bizans İmparatoru Ioannis VIII, Sırp Despotu Brankoviç'e Genovalı Gattilusio'lardan olan Midilli hakimi I. Dorino'ya⁴⁸ ve Şark'daki duca'nın komutanına, Galata ve Sakız kolonileri Comunita'larına gönderildi. Görüldüğü üzere, seyahat programı pek geniş tutulmuş, Şarkdaki bütün Genovalı tüccarları ilgilendirmişti. 21-

sağlamalıdır. Benedetto'nun bu mektup ile gitmesini arzuluyoruz. Bizim tarafımızdan selam götürüp kendileri ile daima iyi ilişkiler içinde olduğumuzu bildirsün. Kralımızın sadık bir hizmetkârı olarak davranacağız. Yapacağımız her türlü iyilik ve dostuğuna kralımıza yapmış sayacağız. Bu mektup Milovaç aracılığı ile elçi atanan Michelis de Crosis ve Damiani de Giorgio ve Priştine'li Damieni de Gondolo'ya yollanmıştır. Milovaç elçilerin Türk Sultanına çabuk gitmesi için bu mektubu acele götürecektir. B. Krekiç tarafından eserinden yayınlanan belgeye göre (aynı yer, S. 297 no. 800) Ragusa'nın Rettore (başkan) ve Senato'su 23 Ağustos 1432 günü, daha öne II. Murad'ın nezdine giden Benedetto Folco'ya bu mektubu yazdılar, Elçi o sıralarda patlayan bir ağır veba hastalığı korkusu yüzünden Edirne'den Pera (Galata) ya hareket etmişti. Daha önce yayınlanan bu mektup metninde J. Gelcich ve L. Thallóczy, *Diplomatarium Ragusanum* (Budapeşte 1887 S. 375) anlaşıldığına göre B. Folco 23 Temmuz 1432 günü, kral Sigismond'un erkanı tarafından kendisine bir mektup ve talimat yolladığından haberi vardı. Ragusa'lı bu iki elçi için bk. N. Iorga, *Notes et Extraits II* (1899) S. 302. Osmanlı Sultanı nezdine 1431 yılı Aralık ayında gitmişlerdir.

⁴⁶ bk. L. Osio, aynı yer, II S. 475

⁴⁷ II. Murad'a yazılan güven mektubunun meâli şöyledir: yay. L. Osio, aynı yer III (1872) S. 49 no. LXII (4.12.1431). Türklerin Sultanına. Sayın Başkan ve Güçlü Hâkim. Şimdi bu mektubumuzla birlikte size Forli'li Benedetto Folco'yu elçi olarak yolluyoruz. Kendisine verdiğimiz bilgilerle, size bizim dilekelerimizi iletacaktır. Kendisine güvenip, bize olan isteklerinizi bildirebilirsiniz. Gücünüz devamlı ve egemen olsun ve Tanrı sizi korusun. 4.12.1431

Ayrıca bk. *Inventari e Regesti del R. Archivio di Stato in Milano*, 11/2 (Milano 1929) S. 68 No.

448

⁴⁸ bk. W. Miller, *Essays on the Latin Orient*, Cambridge 1921, S. 328'de iddia ettiğine göre, "that Francesco Sforza, the Duke, accredited Benedetto Folco of Forli to Lesbian Court, in order to urge Dorino against Venice [Duca Francesco Sforza, Forli'li Benedetto Folco'yu, Midilli'ye yollayıp, Dorino'yu Venedik'e karşı kışkırtmak istemişti] demektedir ki, şimdi bunun yanlış olduğunu biliyoruz.

Şubat-1432 de Benedetto Falco henüz Milanodan ayrılmamıştı, fakat seyahat hazırlıklarına devam ediyordu ⁴⁹. Bu gecikmenin nedenini Milano devlet arşivindeki belgeler bize bildirmez. Bununla beraber, Milano'lu elçinin Şark seyahatinden dönüşü esnasında, Galata'ya gelişinden birkaç hafta sonra meydana gelen olayları biliyoruz ⁵⁰. Burgognalı gezgin Bertrandon de la Broquière'in sefaretnâmesi sayesinde, olayı detaylarıyla öğreniyoruz.

Burgogna Dükü iyi Filip'in (1419-1467) başkilercisi olan Broquière, 1432 de gezdiği Anadoluyu çok güzel tasvir eder. Seyahat izlenimlerini yazdığı *Le Voyage d'Outremer* adlı meşhur eseri ⁵¹, Fransız Akademisi üyesi tanınmış bilgin Charles Schefer tarafından mükemmelen yayınlanmış ve her zaman kabul edilemeyecek birçok değerli notlarla donatmıştır (Paris 1892). İşte bu eser, Messer Benedetto'nun elçiliğini kısmen de olsa aydınlatmaktadır. Bu eser olmasaydı, Milano tarihinin bir parçası daha karanlıkta kalacaktı. Bu iki zat memleketlerine dönmek üzere iken, ilk kez 22-Ocak-1433'de Galata'da buluştular. Aralarında hemen kurulan samimiyet bağlarından dolayı, Ser Benedetto Folco elçilik görevlerinin neler olduğunu bu Burgonyalıya anlatmaktan geri durmadı. Bu vesile ile, Forlilili soylu kişinin, Selaniğin düşmesine dair söylediklerinde doğru olmayan beyanlar vardır. Bununlar beraber, burada Broquière'in verdiği bilgiye satır satır tekrar etmiyeceğim. Örneğin, Milano'lu elçinin Edirne'deki kabul töreni ile ilgili haberlerde olduğu gibi ⁵², bütün detayları verebilmek için, yorucu bir çalışma yapılması gereklidir. Burada Benedetto dei Folchi, Sultanın davetine mazhar olabilmek için onbir gün sabretmek zorunda kaldı. Sultan II. Murad'ın cevabı da az tatminkârdı. Kardeşi ve yakın dostu '*il suo fratello e vicino*' Milano Duca'sı ile ilgili yüzeysel düşünceler ve tebriklerle yetindi. 12-Mart-1433 de beşbin akçe-altın değil gümüşpara-alan elçi Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan yolunu izlemeğe başladı. Leitha'daki Bruck'a vardıklarında iki seyyah birbirlerinden ayrıldılar. Oradan Milano'ya dönen elçi BenedettoFolco muhtemelen Duca'ya da uğradı. Fakat elimizde verdiği raporun bir özeti bile bulunmamaktadır. Gerçek olan taraf, Osmanlıların

⁴⁹ bk. *Inventari e Regesti del R. Archivio di Stato in Milano*, II/2, Milano 1929, S. 73 n. 482.

⁵⁰ Filip'in Bizanslılarla ilişkisi için bk. Armand Grunzweig, "Philippe le Bon et Constantinople", *Byzantion* C. XXIV (1954) S. 47-61.

⁵¹ B. de La Broquière, *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière, premier écuyer franchant et conceller de Philippe le Bon, Duc de Bourgogne, publié et annoté par Ch. Schefer*. Paris 1892, LXXVIII + 322 S. Benedetto Folco için bk. S. 142, 167, 171, 177, 186, 190, 191, 193-199, 237, 239, 248. [çevirenin eki: Bu tanınmış gezgin ve Türkiye'deki faaliyeti için bk. S. Eyice, "Bertrandon de La Broquière ve Seyahatnâmesi (1432-1433)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* IV (1975) S. 85-126 ve ek resimler.]

⁵² yuk. eser. S. 186 vd. II. Murad az bir süre önce Lesseres (Serez) civarında ava çıkmıştı.

Venediğe karşı kendilerine müttefik olmalarını sağlayamamalarıdır. Herhalde, Duca'nın Cenovalılarla ilişkilerini gören Sultan, 'iyi kardeşini' bazı ayrıcalıklar verip oyaladı. Hatta 1433 yılı daha bitmeden 31 Mayıs 1433 tarihinde Konsilin toplandığı Basilea Duomo'sunda⁵³, oniki kadar asil Türk, kral Sigismond'a değerli hediyeler vererek, hem taç giyişini tebrik ettiler, hem de yeni bir dostluk devresinin başladığını bildirdiler. Sultan II. Murad'ın hediyeleri arasında duka altınlarıyla dolu oniki altın kupa, işlemeli ipek ve mücevherler bulunuyordu. Kral da kendisine yakışacak değerde hediyelerle karşılıklı bulundu ve sulh yenilendi. Messer Benedetto dei Folchi'nin çok şey bilinmeyen elçiliği bile bu Türk heyeti arasında bir bağ kurma ihtimali azdır, hatta Milanolu elçilerin de bu işe önyak olabileceklerini düşünmemeliyiz.

Şimdiye kadar elde edilen belgelerin hiçbirinde Filippo Maria Visconti, elçisinin Milano'ya dönüşünden sonra, yeni bir diplomatik teşebbüse giriştiğine rastgelinmiyor, aksine Messer Benedetto'nun üçüncü kere elçiliğinden sonra Milano Dukasının Osmanlılar ile olan teması kesilmiş olabilir. Benedetto dei Folchi'nin sonraki faaliyetine dair bilgimiz yoktur. 21 Şubat 1432 tarihli bir noter senedinde⁵⁴, "Forli'li Ioannis de Folchi oğlu asil ve muhterem Benedictus halen Milano'da mukim" tarzında bir kayıt görülmektedir. Herhalde uzun bir süre geçmeden Milano'da öldü⁵⁵. 1437 senesi sonuna doğru da İmparator Sigismond öldü. Aşağı yukarı on sene sonra da Filippo Maria Visconti devletini normal bir dengede bıraktıktan sonra öldü. En büyük özelliği gayet iyi tertipler hazırlayabilmesiydi. Şüphesiz bu arada da Osmanlılara yeniden bir oyun oynamaya kalkışmadı. Ferrara Konsilinde de (1439), orada toplanmış Bizanslılar ile beraber "Dünya Grek Monarşisi" *'mouarchia orbis greca'*ni hayal bile etti⁵⁶.

⁵³ J. v. Hammer'in dediğine ek olarak (*Geschichte des Osmanischen Reiches* I (Pest, 1827) S. 445 ve oradaki kaynaklar) *Basler Chroniken* (Leipzig 1890 IV S. 443) ve Rud. Wackernagel de (*Geschichte der Stadt Basel* c. 1 Basel 1907, S. 505, 636) olduğu kadar bilhassa *Deutschen Reichstagsakten* de c. XI (Gotha 1898 yay. G. Beckmann S. 315) aynı kanıdadırlar. Viyana Ulusal kütüphanesindeki bir nüshada (5104 S. 63b) Türk kralı tarafından birisi denilmekte ve Basilea Konsili sırasında sırasında İmparator Sigismond'a 22.12.1433 günü hediye sunduğu yazılıdır. *Concilium Basiliense* adlı bir eserin (c. 5, Basilea 1903-Tagebücher und Akten) S. 60, 8.11.1433 günü iki Türk elçisinin altı sancak (vexilla) sundukları bildirilir.

⁵⁴ Forli arşivindedir. *'Pergamene: Fondo da verificare dal 1400 al 1499'*.

⁵⁵ G. Romano'ya göre (aynı yer S. 612) Cenova Cumhuriyeti 28.12.1435 günü Benedetto Folco'nun İstanbul'a yollanmasına karar verdi. Zira çıkarlar bunu gerektiriyordu. Bu konuda küçük bir not için bk. N. Iorga, *Notes et Extraits*, c. 1 (Paris 1899) S. 579. G. Romano, Milano'daki Ambrosiana kütüphanesindeki yazmadan yararlandı (H. 44 S. 55'den)

⁵⁶ Gustav Beckman, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen 1392-1437*, Gotha 1902, S. 62 n. 2. Bavyera'da Fürst. Hohenlohesches Hausarchiv'deki bir kayda

Kendisi Batı imparatorluğunun Naibi seçilebilirdi. Belki de 1435 senesinde Messer Benedetto dei Folchi'nin aracılığı ile Bizansla temasa geçmek istedi. Bu konu bir Cenova heyetinin raporunda şu acı cümlelerle anlaşılıyor: “*rem nostram venundaret pretio qua si certo proposto (et) submergeret nos* [karşılığı olmayan bir bedele bizi sattılar ve batırdılar]. Ancona'lı Ciriaco, Kuzey İtalyaya yaptığı bir seyahat esnasında⁵⁷ Milano Duca'sı ile hiç değilse (1433'de) bir kere görüştü. Francesco Scalamonti tarafından yayınlanmış olan 1-Ocak-1441 tarihli mektubu⁵⁸ sundu. Buradaki arzusu: *Theucris Parthisve superbis... honorabile denique ex Italia per Illyriam Macedoniamque bellum inferre.* [Türkler çok mağrur oldular... İtalya'dan İllirya ve Makedonya taraflarına savaşa gitmek şan ve şeref verir]

Zira Türkler “*Muratbey*” idaresi altında Yunanistan hariç, her yeri almışlardı. Acaba bu meşhur seyyah ve arkeolog bir iş yapmak için boşuna mı konuşuyordu yoksa Milano tarafından anlayışla karşılanacağını mı zannetmişti? Buna karar veremedim. Amma bilindiği gibi onun hayattaki en büyük arzusu Türkleri Avrupadan çıkartabilmektir.

Filippo Maria Visconti'nin damadı (1441) ve halefi (1450) olan Francesco Sforza, Fatih'in Balkanlardaki azametli fütuhata ve hayatının sonuna doğru (1466) patlak veren uzun Türk-Venedik harbine bizzat şahit olduğu için, devrinin Şark sorununa karışmamayı uygun buldu. Zaten olaylar da ne Genova'nın ne Bari'nin sakince idaresine olanak bırakmadığından Büyük Sultanın harp niyetlerine hiç karışmadı.

14 Şubat 1451 de, Milano'da Viscontilerle görüşen Francesco Filelfo, onbir sene evvel görevlendirildiği bir işe girişerek o zaman İngilizlerle çetin bir mücadeleye girişmiş bulunan Fransa Kralı Charles VII'a bir mektup

göredir: *Missiven und Acta H.* 59'da ise, Ferrara Konsilinin toplantısı sırasında, 1439 yılı başlarında, Bizans'lı temsilciler Milano duka'sına şöyle bir öneri getirmişlerdi: Roma İmparatorluğu geçmişte bir bütünlük sağlamıştı. Bizans İmparatorları I. Nikeforos (802-811) ve I. Mişel Rangabes (811-813), Şarلمان'ı bir düzenleyici olarak tanıdıklarını zannedip bir anlaşma ile imparatorluğun parçalanmasına yol açmasalardı iktidar şimdi Greklerin elinde bulunacaktı. Karolenj'lerin 911 yılında sönmesinden sonra, Almanlar haksız olarak imparatorluğu ellerine geçince hem Şarkta hem Garpta bir gerileme dönemi başladı. Konsil şimdi, dünya monarşisi ile kilise monarşini pek ala gerçekleştirebilir. Böyle bir tutum Greklerin çıkarına uygun olacak ise de bir imparatorluk tribunluğu kurulur ve İmparatorluğun sürekli vekili olarak Garpte yönetime kavuşur. Bunu da Milano duka'sı ve ardılları yürütebilirler.

⁵⁷ 1433 yılında yapılan bu gezi için bk. Edward W. Bodnar, *Cyriacus of Ancona and Athens*, Brüksel 1960, S. 18 n. 1

⁵⁸ Bu mektubun çeşitli suretleri bulunmaktadır, C.C. van Essen, *Cyriaque d'Ancone en Égypte*, Mededeelingen der kgl. Nederlandse Akademie van Wetenschappen, yeni seri c. XXI (Amsterdam 1958) S. 4 ve 6. Floransa'dan 1441 yılında F.M. Visconti'ye yollanan kurulun tutumu için bk. G. Colucci, *Delle Antichità Picene*, Fermo 1792 s. CXIII vd.

götürerek⁵⁹ Türkleri Avrupadan çıkartmak için kurulacak bir haçlı ordusunun başına geçmesini önerdi. Bu tuhaf girişimin esas gayesi Fransa'nın siyasi durumunun iyi anlaşılmamış olması yanında, övmek ve gurur vericilik olduğu kadar, yeni efendisi Francesco Sforza'nın durumunu ortaya koymak içindi. Milano Ducası, onun da haberi olunca İtalya'da kimse paralı, sağlam ve devamlı değildir demiş ve bu teşebbüs esnasında VII. Charles'a verilecek bir yardım olmadığını da açıklamıştı. Hatta Bessarione'nin koruduğu Bizans imparatoru hem o sene hem de ertesi sene için yardım talep ettiği zaman, Türklerle bir mücadeleye girişmeğe zorlanacak gibi değildi. Diğer taraftan Fatih, Sultan II. Mehmed Milano'yu ve kuvvetlerinin varlığını kabul ediyordu. Yakın müşavirlerinden Benedetto Dei (1418 - 1492) ile yaptığı bir sohbet sırasında⁶⁰, kendisince en önemli olan dört İtalyan devleti arasında Milano'yu da saymıştı. Venedik Cumhuriyeti'nin amansız düşmanı ve Büyük Türk'ün danışmanı siyasi dalaverelerini yürütebilmek için-ki Ludovico Frati'nin araştırması tatmin edici değildir⁶¹- Sforza'ların nezdine geldiği zaman, Francesco Sforza ölmüş bulunuyordu. Benedetto Dei'nin Milano'ya bir kronik yazarı olarak değil, karışık siyasi niyetlerle geldiği hemen hemen gerçektir.

Moro diye tanınan Ludovico Sforza, hükümlan olabilmek için yeğenini üç asil suikastçıya öldürterek naib sıfatı ile 1479 yılında Ducalığı eline geçirdiği zaman Fâtih Sultan Mehmed henüz hayatta idi⁶². Niyeti

⁵⁹ VII Şarl'a yollanan mektup bir çok kez yayınlandı (XIV Kal. Mart, MCCCCLI tarihli). *Epistolarum familiarium libri XXXVII ex eius exemplari transsumpti*, Venedik 1502 veya Basilea 1522. G. Du Fresne de Beaucourt'un *Histoire du règne de Charles VII* c. 5 S. 190-191 [çevirenin eki, basım tarihi metnin aslında Paris 18 diye kalmış] adlı eserine göre, Bizans İmparatoru XI. Konstantin, 1451 yılında Fransa kralından yardım istemişti. O da Razilly şatosundan yanıtlar yollamıştı. 23 Ağustos 1452 (?) de gene yeni mektuplar yollamıştı. Kralın mektubunun bir sureti Paris'deki Bibliothèque National'de bulunmaktadır (Fonds latin 54 A S. 71). İsteğim üzerine bu kaydı kontrol eden prof. Paul Lemerle, bu belgenin C. Du Cange tarafında da incelendiğini bildirdi: *Familiae augustae byzantinae* Paris 1680 S. 246. XVII. yüzyıldan sonra bir daha ele alınmayan bu belgenin yeniden incelenmesi iyi olacaktır.

⁶⁰ Maria Pisani, *Un avventuriero del Quattrocento. La vita e le opere di Benedetto Dei*, Genova-Napoli-Città del Castello-Firenze, 1923 S. 14. Fakat daha önce şurada yayınlandı: G.F. Pagnini della Ventura, *Della Decima e di varie altre gravezze imposte dal Comune di Firenze*, Lissabon ve Lucca 1766, c. 2 S. 264. Burada B. Dei'nin Venediklilere yazdığı mektubun metni bulunmaktadır. Giustiniano degli Azzi bunu tekrar yayınladı, "Un frammento inedito dalla Cronaca di Benedetto Dei" *Archivio Storico Italiano* CX (1952) S. 99-113. Fakat birçok okuma yanlışlarıyla doludur.

⁶¹ L. Frati, "Un cronista fiorentino del Quattrocento alla corte milanese", *Archivio Storico Lombardo*, seri III, c. III yıl, XXII (Milano 1895) S. 98-115.

⁶² Felice Fossati, "Milano e una fallita alleanza contro i Turchi. Documenti milanesi", *Archivio Storico Lombardo*, seri III, yıl XVIII (Milano 1901), S. 49-72 ve 73-95: belgeler.

Osmanlılarla anlaşma sağlayıp, amansız düşmanı Venediğe karşı Türkleri ve Floransalıları saldırtmaktı⁶³. Böyle bir niyeti de ancak II. Bayezid'in ölümünden sonra gerçekleşebildi. Bu devirde Osmanlı-Venedik ilişkileri kesik olmasından dolayı istediği fırsatı bulabilme şansına sahipti. Venedikliler de bu teşebbüsten haberdardılar. Hatta Floransalıların, Bayezid'e bir elçi ile 50.000 duka altını yollayarak, Venediğe karşı bir ordu göndermesini istediklerini öğrenmişlerdi. Maamafih bu teşebbüslerle ilgili Milano belgeleri önceki ilişkilerde olduğu gibi, tatmin edici değildir. Milano'lu Bernardino Corio'ya asalet ünvanı ve arşivlerde çalışma izini vererek bir Milano tarihi yazma vazifesi veren Ludovico il Moro, 9-Kasım-1494 de Cenovalı Ambrogio Bugiardo ve Martino da Casale adlı elçilere verdiği itimatnameleri ile, "faaliyetinin bütün ayrıntısını" belirtmesini istedi⁶⁴. Tek faaliyet olan girişimi bu çalışma olmasaydı öğrenemiyecaktik⁶⁵. Duca, Dijon'da esir tutulusunun ilk yıllarında (Nişan yahut Mayıs 1500) kaleme aldığı anılarında, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı savaşmak için Türk'e hiç bir şey göndermediğine yemin etti⁶⁶. Fakat onun övücüsü

⁶³ G. Romano, aynı eser S. 29 vd. D. Malipiero'dan almıştır, "Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500", *Archivio Storico Italiano* VII/1 (1843) S. 159. Bu kaynağın verdiği bilgiye göre Floransalılar İstanbul'a yolladıkları temsilcileri aracılığı ile Sultan II. Bayezid'e 50.000 altın duka verip, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı asker vermesini istemişlerdi. "Böylece Pisa kentine yapılan akın önlenecekti. Bu para vergilerden değil, varıl ve güçlü tabadan sağlanmıştı. Allahdan Türkler Polonya'ya karşı savaşıyorlardı. Venedik Cumhuriyeti ile bir sulh yapmışlardı onun için bu ülke arazisine girmek istemezlerdi". Gene aynı kaynağa göre 1498 yılında da gene imparator Maksimilyan, Napoli kralı, Milano duka'sı, Floransalılar ve Pisalılar ile birlikte Sultanı Venediklilere karşı harekete geçirmek istedilerse de dinletemediler. Bu konuda ayrıca bk. Gaetano Cogo, "L'ultima invasione de' Turchi in Italia in relazione alla politica europea dell'estremo quattrocento", *Atti della R. Università di Genova* XVII (1901) S. 27 vd. Aynı yazar, "La guerra di Venezia contro i turchi (1499-1501)", *Nuovo Archivio Veneto* XVIII (1899) S. 5-76 ve c. XIX (1900) S. 97-138.

⁶⁴ Bernardino Corio, Padova yayını, 1646 S. 981 ve 977. Milanolu tarihçinin verdiği bu bilgiye göre her iki temsilci de II. Bayezid'e "Türkleri İtalya'ya getirmeğe razı etme emrini almışlardı. [Çeviren: sonraki satırları gereksiz gördüm].

⁶⁵ Arturo Segre, "Lodovico Sforza, detto il Moro, e la Repubblica di Venezia, dall'autunno 1494 alla primavera 1495", *Archivio Storico Lombardo* XXIX (1902) S. 249-317 ve c. XXX (1903) S. 33-109 ve 368-403. J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* c. 2 Pest 1828 S. 315 ve n. 6. kaynağı T. Spandugnino'dur. C. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'Histoire de la Grèce au Moyen-Age* c. IX, Paris 1890 adlı eserinde bu kısmı incelerken, Hammer tarafından kullanılan 1551 tarihli Floransa yayınından değişik bir yorum getirir: "Venedikli Beylere karşı savaşmak zamanı geldi" ibaresi yerine "Venedik Senatosu'nun harbi durdurması gerekli" satırı bulunmaktadır.

⁶⁶ Bu belge 'memoriale' geniş bir şekilde G. Molini, *Documenti di Storia Italiana* c. 1, Floransa 1836 S. 37 vd. ve 39. Ayrıca bk. G. de Leva, *Storia documentata di Carlo V in correlazione all'Italia* c. 1, Venedik 1863 S. 60 n. 2

Corio, Milano Duca'sının her iki elçiye bu iş için verdiği talimatı etraflıca aktarmaktadır. Bu kurul da hiçbir sonuç elde edemedi. Bunun nedeni de danışmanlarının Türklerden gelecek bir yardımla Venedik Cumhuriyeti'ne kesin bir darbe vurmak isteyen Moro'nun niyetine katılmamalarıdır.

XV. y.y. sonlarında, Sforza'ların güçleri, Fransanın İtalya siyasetine 1494/5 yıllarındaki etkisi ile sönmeye başladı. Böyle bir durum da, İtalyanın adı geçen Milano Duca'sı hiç de küçümsenmeyen bir sorumluluk taşımaktadır.

Bu araştırmamı İsviçreli tarihçi Jacop Burckhardt'ın şu cümlesile bitirmeme izin verin⁶⁷: Türklerin yaydığı korku hissi o kadar büyük ve gerçek tehlike idi ki, hiçbir İtalyan devleti gösteremeyiz ki, II. Mehmed ve haleflerinden biri ile; diğer bir İtalyan devletine karşı çıkabilmek için, bir defa bile görüşmemiş olsun. Belki gerçekten olmayabilirse de birbirlerinden daima şüphe etmişlerdi.

Elinde bulunan kaynakları, araştırmacı tarih gerçekleri bakımından gösterdiğim görüşle inceleyip değerlendirmelidir.

⁶⁷ J. Burckhardt, *La Civiltà del Rinascimento in Italia*, Floransa 1955, S. 91. [Çevirenin eki: Şimdi ise, *İtalya'da Rönesans Kültürü* c. 1 ikinci basım, Ankara 1974. çev. Prof. Bekir Sıtkı Baykal, S. 146 vd.]